

גרש קפריסין

ב-7 באוגוסט 1946 החליטה ממשלת-בריטניה שהעולים ה'בלתי לגליים' לארץ-ישראל יגורשו לקפריסין ויושמו שם במעצר, וזאת במטרה להרתיע ולשים קץ לעלייה הבלתי לגלית. ההחלטה היתה המשך למדיניות בריטניה שנועדה לשבור את 'תנועת המרי העברי' בארץ-ישראל. בעת קבלת ההחלטה לא קבעו השלטונות עד מתי ימשכו הגירושים, כמה זמן ישהו המעפילים בקפריסין ומה יהיה לבסוף גורל הגולים. במהרה נוכחו הבריטים לדעת כי הגירוש לא הרתיע ולכן לא השיג את מטרתו. המעפילים המשיכו להפליג לארץ, למרות גזירת הגירוש, התנגשויות אלימות והעברה כפויה באוניות הצי הבריטי למחנות קפריסין. בלית ברירה, מחמת ריבוי מספרם של העצורים במחנות ובלחץ הסוכנות היהודית, נאלצה הממשלה הבריטית החל מדצמבר 1946 להקצות מחצית ממכסות העלייה לגולי קפריסין, 750 רשיונות עלייה (סרטיפיקטים) לחודש.

תקופת ג"ק ארכה מ-13 באוגוסט 1946, כשנפתחו מחנות הגירוש הראשונים, עד 10 בפברואר 1949, עם עלייתם של אחרוני הגולים מקפריסין לישראל. בתקופה ההיא גורשו ועברו את מחנות המעצר בקפריסין קרוב ל-52,000 מעפילים, רובם ככולם אנשי 'שארית הפלטה', שהפליגו ב-39 ספינות. להם יש להוסיף עוד כ-2,200 תינוקות שנולדו במחנות המעפילים. חלק מהגולים שהה בקפריסין כמה חודשים בלבד. רבים שהו בה שנה ואף יותר. האחריות להקמת מחנות הגירוש, לניהולם ולשמירה עליהם הוטלה על הצבא הבריטי בקפריסין, והוא מלא את המשימה שהוטלה עליו על-פי הכללים שקבע לעצמו בטיפולו במחנות שבויים. זאת – למרות שהמעפילים היו ציבור של אזרחים, שרבים מהם שהו במחנות ריכוז, ציבור שהיה, כמובן, שונה בהרכבו הדמוגרפי משבויי מלחמה.

גולי קפריסין הוחזקו בשתי קבוצות של מחנות. בחמשת 'מחנות הקיץ' בקראולוס (Karalos) הסמוכה לעיר הנמל פמגוסטה (Famagusta), שבהם שוכנו המעפילים באוהלים, ובשבעת 'מחנות החורף' בדקליה (Dekalia), מצפון לעיר לרנקה (Larnaca), שבהם היו המגורים רובם בצריפי פח ומקצתם באוהלים. תנאי החיים של המעפילים בגירוש היו קשים. במיוחד סבלו מהתנאים הקשים אמהות עם פעוטים ותינוקות. במגורים שררה צפיפות רבה, לא היתה פרטיות, וכמה משפחות, או משפחות עם רווקים, נאלצו להתגורר יחד באוהל או בצריף, בלי חציצה, בלי תאורה, ובלי ריהוט זולת המיטות. המזון שנתן הצבא לגולים היה באיכות ירודה, ועקב תנאי הבישול הירודים במטבחי השדה התבזבז בחלקו ורבים מן הגולים היו רעבים. המעפילים סבלו גם מחוסר ביגוד ונעליים, כי הצבא סיפק בגדים ונעליים בצמצום מעודפי הציוד הצבאי. במיוחד הקשה על תנאי החיים במחנות מחסור חמור במים, בעיקר בימי הקיץ החמים. המחסור במים השפיע על תנאי התברואה הגרועים, גרם מחלות עור וזיהומים. רוב החיילים והקצינים הבריטיים שהופקדו על מחנות המעפילים עשו את תפקידם מתוך אדישות וחוסר-רצון. היו ביניהם שביקשו, מתוך יחס אנושי הוגן, להקל את סבלם של

המעפילים, ואולם, אפשרויותיהם וסמכויותיהם היו מוגבלות. ממשלת המנדט בארץ-ישראל חויבה בהוצאת הקמת מחנות הגירוש והחזקת המעפילים בהם. הדבר הכביד ביותר על תקציבה הגרעוני. על-כן השתדלה להטיל את הדאגה לסיעוד הגולים על הסוכנות היהודית והג'וינט.

הסוכנות היהודית היתה שרויה בדילמה. רשמית היא לא הכירה בחוקיותו של גירוש המעפילים, ולכן גם סירבה להשתתף בסיעוד, כדי שלא לשחרר את השלטונות הבריטיים מאחריותם לאחזקת הגולים ולבריאותם. על-כן ביקשה הסוכנות מהג'וינט ליטול עליו את סיעודם של הגולים, והג'וינט נענה לבקשה. כבר בראשית ספטמבר 1946, שבועות מספר אחרי הקמתם, התירו השלטונות את פעילותו הסיעודית של הג'וינט במחנות הגירוש, והיא נמשכה כול תקופת הגירוש. הג'וינט תרם רבות להקלת סבלם של הגולים. הוא נטל עליו את האחריות להפעלת המרפאות ובית-התינוקות בתוך המחנות, באמצעות צוותי רפואה וסיעוד שהובאו מהארץ. הג'וינט שיפר את רמת התזונה לעצורים שהיו זקוקים לכך במיוחד, והוסיף מזון בסיסי לכלל ציבור המעפילים. הוא גם דאג לסיפוק צורכי הדת ואף פתח במחנות מדור לחיפוש קרובים. הג'וינט דאג גם לחינוך הילדים ובני-הנוער הרבים שהיו במחנה, רובם יתומי שואה, והגיע להסכם של שיתוף-פעולה עם לשכת 'עלית הנער' בארץ. צוות של מחנכים מטעם 'עלית הנער' הגיע לקפריסין, רוב הילדים ובני-הנוער הופרדו מחברת המבוגרים ורוכזו במחנה 65, שהיה מעין 'כפר נוער'. שליחי 'עלית הנער' הקימו בכפר הנוער מערכת חינוך עם בתי-ספר שהתבססו על המחנכים המעטים שבקרב המעפילים. במשלחת הסיעודית שגויסה ביישוב נכללו גם השליחים לתנועות השונות מטעם הסוכנות היהודית. משה לאוב, מנהל הג'וינט בקפריסין, נטל גם את ייצוג האינטרסים של הגולים ושמירת זכויותיהם בפני השלטונות.

המעפילים במחנות קפריסין היו ציבור צעיר יחסית. כ-80% מהם היו בני 13-35, והם נמנו עם החלק הרענן ביותר בקרב 'שארית הפליטה'. רובם הגדול הגיעו למחנות הגירוש כחברים מוגדרים ומאורגנים בתנועות נוער ציוניות, קיבוצי עלייה ומפלגות, חדורי הכרה ציונית איתנה. הכרתם זאת מצאה את ביטויה בעצם בחירתם לעלות לארץ בדרך הקשה של ההעפלה, בידועם כי בכך הם נוטלים חלק פעיל במאבק על עלייה חופשית ומדינה עברית, וכי בבואם בדרך זאת צפויים הם להישלח לקפריסין ולחיות שם בתנאי מעצר ומחסור קשים זמן בלתי ידוע. ארגונם התנועתי והכרתם הקלו במידה רבה את התארגנותם הפנימית בחיי המחנה והסתגלותם לתנאיו מתוך משמעת עצמית, ציות למוסדותיהם האוטונומיים וקבלת מרותם של המוסדות הלאומיים בארץ-ישראל.

לבד משלילת החירות, המחסור והתנאים הפיסיים הקשים, הכבידה על רבים מן הגולים הבטלה מאונס שנגזרה עליהם במחנות הגירוש. התנועות עשו כמיטב יכולתן לפתח פעולות תרבות כדי להעסיק את חבריהן, אך הדבר נתקל בקשיים מחמת העדר אמצעים ומיעוט

כוחות מקצועיים בקרב המעפילים שיכלו להעסיק את הגולים. בתחום זה תרמו תרומה חשובה השליחים שהגיעו מהארץ וחיו עם המעפילים. חלק מהשליחים היו השליחים הלגליים של התנועות, בחסות הג'וינט, ומורי הסמינר על-שם רוטנברג שהגיעו לקפריסין, וחלק מהם היו שליחי הפלמ"ח, הבלתי לגליים, שהעסיקו את האנשים באימונים צבאיים במסגרת 'שורות המגינים' והכשירו אותם לשירות במסגרת ה'הגנה' בארץ. לשליחים, שחיו עם המעפילים במחנה והזדהו עם גורלם, היתה השפעה רבה על ציבור הגולים. הם גילמו בעיניהם את סמכות מוסדות היישוב והיו חוליית הקשר בין המעפילים ובין היישוב בארץ.

למרות עברם ופיצולם המפלגתי, הוכיחו גולי קפריסין בעת מעצרו חוסן מוסרי וכושר עמידה ראויים לציון. מחנות קפריסין התנהלו בלי חוקים כתובים ובלי אמצעי כפייה של ממש. כול תקופת הגירוש ידעו הגולים ימי שפל ומרירות, ואף-על-פי-כן לא אירע בקרבם אף מקרה אחד של פשע. מעטים היו המקרים שבהם פנו עצורים, שהתחרטו על הדרך שבה בחרו, אל השלטונות הבריטיים כדי שיחזירו לארץ שממנה באו.